

Asia: VN/34680/2022

Lausuntopyyntö Oikeuslaitostyöryhmän alustavista toimenpide-ehdotuksista

Lausunnonantajan lausunto

1. Kommentit alatyöryhmän 1. Rikollisuus ja rikosasioiden käsittely sekä rangaistukset ja niiden täytäntöönpano ehdotuksista

Työryhmän alustavat toimenpide-ehdotukset sisältävät rikoslainkäytön ja -prosessin osalta monia toimenpiteitä, joilla pyritään vastaamaan nykyisiin haasteisiin, joita ovat muun muassa pidentyneet käsittelyajat, rikosasioiden vaikeuden ja vakavuuden kasvu sekä kansainvälisyyden lisääntyminen rikosasioissa. Sinänsä esitetyt pyrkimykset sujuvoittaa ja tehostaa rikosprosessia ovat kannatettavia. On hyvä, että myös rikoslainkäyttöä ja -prosessia tarkastellaan avoimin mielin ja uudenlaisia toimenpide-ehdotuksia tehden. Kaikissa toimenpiteissä tulee kuitenkin aina huomioida asianosaisten oikeussuoja- ja oikeusturvaodotukset, rikoslain moraalinen ulottuvuus sekä kansalaisten odotukset rikoslakia ja rikoslainkäyttöä kohtaan. Jos esimerkiksi prosessuaalista tehokkuutta korostetaan liiaksi, on vaarana, että rikosoikeuden ja rikoslainkäytön uskottavuus vähenee. Koska kyse on hyvin fundamentaalisesta osasta yhteiskuntaa, tulee toimenpiteitä harkita tarkasti ja tehdä tarvittavat selvitykset vaikutuksista. Rikoslainkäytön ja -prosessin täytyy olla paitsi tehokas, nauttia myös kansalaisten kunnioitusta ja täyttää sille asetetut yhteiskunnalliset ja moraaliset odotukset.

Toimenpide 1: syyttäjä esitutkinnan johtajaksi muissa kuin yksinkertaisissa rikosasioissa ja esitutkinnan roolin vahvistaminen asian valmistelussa oikeuskäsittelyä varten. Kannatettava ehdotus. Muutos on rikosprosessuaalisen työnjaon kannalta periaatteellisesti merkittävä. Syyttäjän rooli korostuisi muutoksen myötä.

Toimenpide 2: esitutkinta-aineiston tallentaminen sähköisesti syyttäjän ja asianosaisten käytettäväksi. Kannatettava ehdotus. Tietosuoja- että tietoturvakysymykset selvitettävä huolellisesti.

Toimenpide 3. Muutoksia asian käsittelyyn, kun asianomistajia on hyvin suuri määrä.

Kannatettava ehdotus.

Toimenpide 4: Videointien käyttö. Kannatettava ehdotus

Toimenpide 5: Syyteneuvottelun käytön laajentaminen. Syyteneuvottelua käytetään nykyäänkin vähemmän kuin lainvalmistelussa ennakoitiin; syynä tähän ovat syyttäjien asenteet, joissa heijastuu osin huoli järjestelyn oikeudenmukaisuudesta. Syyteneuvottelun käyttöalaa voidaan harkita laajennettavaksi, mutta samalla on hyvä muistaa, että kyse on eräänlaisesta poikkeusjärjestelystä, jolla vältetään tietyntyyppisten hyvin raskaiden rikosjuttujen perinpohjainen käsittely rikosprosessissa. Laajentaminen voi vähentää näistä jutuista kertyvää ennakkoratkaisukäytäntöä. Prosessiekonomiset syyt eivät saisi olla yksin määräävässä asemassa, vaan myös prosessin oikeudenmukaisuudesta (sis. sekä syytetyn että ns. kansan silmissä) on kannettava huolta. Jos syyteneuvottelun käyttöalaa merkittävästi laajennetaan, myös se riski lisääntyy, että joskus tunnustetaan rikoksia joita ei ole tehty. Lisäksi pitää huomioida prosessuaaliset seikat, jos tunnustus peruutetaan. Ks. myös esim Saira Tuomalan väitöskirjassa esitettyä: Tunnustuksen oikeellisuuden ja vapaaehtoisuuden varmistaminen tunnustamisoikeudenkäynnissä, 2023.

Toimenpide 6. Esitutinnan loppulausuntomenettelyn vahvistaminen on varauksin kannatettava ajatus. Preklusion tuominen rikosprosessiin on periaatteellisesti merkittävä ratkaisu, jota tulisi selvittää huolellisesti jo ennen mahdollista lainsäädäntöprosessia. Rikosjutuissa on perinteisesti painotettu aineellisen totuuden merkitystä ja preklusio olisi merkittävä poikkeus tähän lähtökohtaan.

Toimenpide 7. Sakon määräämisen käyttöalan laajentaminen on sinällään kannatettava ajatus. Sakon muuntomahdollisuuden olemassaolo tukee sinänsä sitä, että sakon määräämisen soveltamisalaa voidaan laajentaa (ts. muuntorangaistus tukee sakon olemassaoloa, kun sakkoja ei voi vain jättää maksamatta, vaan siinä on uhkana muunto vankeudeksi). On kuitenkin edelleenkin syytä suhtautua sakon muuntamiseen vankeudeksi pidättyvästi. Todellisuudessa, jos kyse on työelämässä olevasta vastaajasta, sakon perintä normaalein ulosottoimin onnistuu. Jos taas kyse on marginalisoiduista yhteiskunnan heikompiosaisista, heidän lainkuuliaisuuttaan ei sakon muunnon avulla voida merkittävästi edistää. Onkin tarpeen harkita erikseen sakon muunnon säilyttämisen tarve, ottaen huomioon myös viime vuosien kokemukset siitä, kun sakon muuntorangaistus palautettiin. Asialla on yhteytensä siihenkin, että muuntorangaistusta on voinut suorittaa päihdehoitolaitoksessa, mikä on sinänsä voinut olla hyödyllistä, mutta millä ei kuitenkaan voida varsinaisesti perustella sakon muuntorangaistuksen laajempaa käyttöä. Lisäksi lyhyiden muuntorangaistusten täytäntöönpano ei lisää sakkorangaistuksen uskottavuutta tai pelotevaikutusta ja aiheuttaa myös huomattavia kustannuksia. Jos sakon muuntamisen mahdollisuus halutaan säilyttää, olisi selvitettävä myös muuntamista muuksi kuin vankeudeksi, esimerkiksi rangaistusvaroitukseksi (joka olisi uusi seuraamus), yhdyskuntapalveluksi tai valvontarangaistukseksi.

Toimenpide 8. Esitutkintaviranomaisten ja syyttäjien päätösten perusteluvollisuuden keventäminen on harkinnan arvoinen asia. Perusteluiden funktiota tulee arvioida suhteessa prosessin vaiheeseen, jolloin poliisin perusteluvollisuus on kapeampi kuin syyttäjän, saati

tuomioistuimen. Asianosaisen tulee kuitenkin aina saada perusteluista selville, mihin ratkaisu on perustunut tehokkaan oikeussuojan takaamiseksi. Jos perusteluvollisuutta kevennetään, edellyttää tämä selkeämpää sääntelyä ja ohjeistusta siitä, mikä on perusteluilta vaadittu minimitaso. Muutoin vaarana saattaa olla, että päätökset eivät ole lainkaan ymmärrettäviä.

Toimenpide 9. Valtakunnansyyttäjän syytemonopolia koskevien säännösten ohi on aika jo ajanut. Sananvapausrikoksissa syyttäjien ja tuomioistuinten osaamistaso on noussut jatkuvasti kun juttuja on ollut runsaasti. Myös terrorismirikoksissa syyttäjien osaaminen on vahvistunut eikä olisi estettä purkaa nykyistä sääntelyä. Valtakunnansyyttäjälle on tarpeen silti jättää oikeus ottaa mikä tahansa syyte ajettavakseen.

Toimenpide 10. Virtuaalikäräjäoikeus. Harkinnan arvoinen asia, joka vaatii huolellista selvitystä (huom. yleisesti lausunnosta sanottu ja erityisesti toimenpiteiden 160-163 kohdalla). Etäyhteysistunnot ovat varauksin hyvä, mutta tulee varmistua yhdenvertaisista käyttömahdollisuuksista. Meillä on edelleen hyvin vähän ymmärrystä järjestelmien käytettävyydestä ja käyttökokemuksista, sekä moraalisisista ja psykologisista vaikutuksista esim. vastaisen rikollisen toiminnan osalta. Läsnäolo videoyhteyden kautta voi luoda myös tuomarille ennakkokäsityksiä esimerkiksi vastaajan syyllisyydestä. Siirtymät fyysisestä läsnäolosta teknologiavälitteiseen läsnäoloon eivät ole neutraaleja.

Toimenpide 11. Kirjallisen menettelyn käyttöalan laajentaminen. Vaatii tuekseen huolelliset selvitykset. On huomattava, että suullisella käsittelyllä on myös moraalisia ja psykologisia ulottuvuuksia, esimerkiksi nuorten vastaajien osalta suullinen nuhtelu ja puhuttelu voivat vaikuttaa vastaiseen rikolliseen toimintaan. Asianosaisten suostumusten sivuuttaminen ja pakollinen kirjallinen menettely ovat ongelmallisia oikeusturvan kannalta.

Toimenpide 12. Poissaolokäsittelyn soveltamisalan laajentaminen. Vaatii tuekseen huolelliset selvitykset. Tulisi myös harkita muita keinoja, joilla voidaan vaikuttaa poissaolojen aiheuttamaan työmäärään.

Toimenpide 13. Lyhytmenettelyn käyttöönotto. Varsin radikaali ehdotus, johon suhtauduttava pidättyväisesti. Jotta ehdotusta voitaisiin puoltaa, olisi voitava luottaa, että siihen liittyvät ongelmat ovat ratkaistavissa. Menettely saattaisi olla hyvinkin houkutteleva vastaajalle ja tulla nopeasti suosituksi, tuoden markkinalogiikan rikosprosessiin. Samalla herättää merkittäviä periaatteellisia kysymyksiä ja kauaskantoisia vaikutuksia asianomistajan asemaan, tunnustuksen merkitykseen sekä rangaistuskäytännön muuttumiseen. Voi muuttaa rikosprosessin luonnetta perustavanlaatuisesti ja tuottaa epäjohdonmukaisuuksia rangaistuskäytäntöön. Ehdotuksessa näkyy prosessuaalisen tehokkuuden ylikorostuminen rikosprosessin moraalisen ulottuvuuden kustannuksella.

Toimenpide 14. Valmisteluistunnon kehittäminen on kannatettava asia. Preklusion tuominen rikosprosessiin on periaatteellisesti merkittävä ratkaisu, jota tulisi selvittää huolellisesti (ks. myös toimenpide 6).

Toimenpide 15. Maallikkotuomareista luopuminen. Periaatteellisesti merkittävä ratkaisu, joka luultavasti pidemmällä tähtäimellä joka tapauksessa toteutuu. Maallikkojäsenten käytön hyöty ei ole kiistaton, mutta silti heidän läsnäolonsa ja osallistumisensa vaikuttaa tuomioistuinten toimintaan ja sitä kohtaan koettuun luottamukseen eri tavoin.

Toimenpide 16. Perusteluiden laatimisen keventäminen tai tästä luopuminen, jos pääkäsitelyssä julistettu tuomio jää lainvoimaiseksi. Harkinnan arvoinen asia. Perusteluiden keventäminen voi olla asianosaisten näkökulmasta perusteltua istunnossa julistetun ja lainvoimaisen tuomion kohdalla, erityisesti riita-asiassa. Tästä lienee myös joitakin kansainvälisiä esimerkkejä, kuten ilmeisesti Tanskassa. Ks. myös toimenpide 8, eli asianosaisten tulee kuitenkin aina saada perusteluista selville, mihin ratkaisu on perustunut tehokkaan oikeussuojan takaamiseksi. Tekoölyn hyödyntäminen perusteluiden kirjoittamisessa voi olla kyseenalaista, etenkin jos sen tavoite on keventää viranomaistyötä. Ihmisen roolia tietojen syöttämisessä ja lopputuloksen tarkastamisessa ei voi keventää. Tiettyjen vakiomuotoisten fraasien kohdalla teknologiaa voitaneen hyödyntää nykyistä laajemmin.

Toimenpide 17. Velvoittavien määräaikojen joustavoittaminen. Harkinnan arvoinen asia, tosin osittain epäselvää, mitä toimenpiteellä tarkoitetaan.

Toimenpide 18. Hyvin jäsenneetyt käräjäoikeuden ratkaisut ja hovioikeuteen valittamisen määräajan lyhentäminen. Perusteltu muutosehdotus. Toki huomattava, että monimutkaisissa asioissa lyhyet määräajat voivat muodostua ongelmallisiksi ja heikentää valituskirjelmien laatua.

Toimenpide 19. Ei uutta selvitystä enää hovioikeudessa. Harkinnan arvoinen uudistus, vaatii selvittelyä, kuten yllä todettu rikosprosessuaalisen preklusion suhteen.

Toimenpide 20. Poissaolon haittojen vähentäminen joustavoittamalla prosessisäännöksiä. Harkinnan arvoinen asia.

Toimenpide 21. Juttujen siirtäminen hovioikeudesta toiseen ja juttujen keskittäminen. Periaatteellisesti merkittäviä uudistuksia, koska ns. forum-säännökset ovat rikosprosessioikeuden klassista ydintä. Uudistus vaatisi monipuolisen ja huolellisen harkinnan, mutta ei välttämättä olisi mahdoton toteuttaa. Asiaryhmien mahdollisissa keskittämisissä tulee huomioida hovioikeuksien resurssit ja juttumäärät. Mahdollisuuksien mukaan keskittämissääntöjen tulisi olla joustavia, jotta

yhden hovioikeuden ruuhkautuessa juttuja voitaisiin siirtää toisaalle istuttaviksi. Mahdolliset keskittämiset tulee myös huomioida hovioikeuksille myönnettävissä resursseissa.

Toimenpide 22. Hovioikeuden kokoonpanosäännösten keventäminen. Harkinnan arvoinen asia, kun hovioikeusmenettelyä kehitetään siihen suuntaan, että tarkistetaan alioikeustuomion oikeellisuus eikä niinkään tehdä täyttä uutta oikeuskäsittelyä.

Toimenpide 23. Jatkokäsittelylupamenettelyn soveltamisalan laajentaminen ja muutoksenhakuoikeuden rajoittaminen näytön arvioinnin suhteen. Vaatii selvittämistä, mutta harkinnan arvoisia asioita.

Toimenpide 24. Hovioikeuden perusteluvollisuuden keventäminen tuomioita annettaessa. Kiinnostava ehdotus. Jos ja kun kun hovioikeusmenettelyä kehitetään siihen suuntaan, että tarkistetaan alioikeustuomion oikeellisuus eikä niinkään tehdä täyttä uutta oikeuskäsittelyä, on luonnollista että hovioikeuden ratkaisulta ei vaadita niin paljon kuin aikaisemmin etenkin silloin kuin käräjäoikeuden ratkaisu hyväksytään. Ks. myös toimenpiteet 8 ja 16, eli asianosaisen tulee aina saada perusteluista selville, mihin ratkaisu on perustunut tehokkaan oikeussuojan takaamiseksi.

Toimenpide 25. Oikeudenkäyntikuluja koskevalla sääntelyllä ja ratkaisukäytännöllä ohjattaisiin asianosaisia tehokkaaseen asioiden hoitamiseen. Tärkeä näkökohta, jonka ylikorostaminen voi kuitenkin vaarantaa asianosaisten oikeusturvaa.

Toimenpide 26. Hyppyvalituslupa ja KKO:n ennakkopäätöstehtävän toteuttaminen kannatettava ehdotus. On tärkeää varmistaa, että korkeimmalle oikeudelle edelleen saadaan ne jutut, joiden ratkaisuilla oikeuskäytäntöä voidaan ohjata.

Toimenpide 27. Kanteluasioissa KKO:ssa nykyistä pienempi kokoonpano kannatettava ehdotus. Nykyistä kevyemmät kokoonpanot ovat harkinnan arvoinen asia.

Toimenpide 28. Ylimääräisen muutoksenhaun muutostarpeet. On hyvä, että ehdotettujen toimenpiteiden seurannaisvaikutukset tunnistetaan. Preklusion tuominen rikosprosessiin on merkittävä asia (ks. toimenpiteet 6 ja 14). Sekä tässä ehdotettu muutos että preklusion tuominen rikosprosessiin vaativat tuekseen huolelliset selvitykset. Kyse on hyvin perustavanlaatuisista muutoksista rikosprosessiin.

RIKOSTEN SEURAAMUSJÄRJESTELMÄ

Toimenpide 29. Sovittelun käytön lisääminen. Kannatettava ehdotus, ja tätä on suositeltukin parin vuoden takaisessa VN-TEAS-selvityksessä (Suomalaisen sovittelun tila ja mahdollisuudet, Peltonen, Lasse; Haavisto, Vaula; Heinonen, Hilkka; Elonheimo, Henrik (2022-03-31)) Olisi aivan mahdollista ottaa askel tai kaksikin niin sanotun restoratiivisen oikeuden suuntaan nyt, kun sovittelutoiminta on hyvin vakiintunutta. Sovittelun merkitystä olisi lisättävä myös prosessioikeudellisessa koulutuksessa ja tutkimuksessa. Haasteina voidaan tunnistaa se, että pystytään tunnistamaan sovitteluun parhaiten sopivat rikokset. Koska toimenpiteessä ehdotetaan sovittelun käytön lisäämistä nuorten tekemissä rikoksissa ja muissa yksinkertaisissa rikoksissa, on toimenpide kokonaisuudessaan kannatettava ehdotus.

Toimenpide 30. Nuorten rikosentekijöiden rangaistuksista, erityisesti nuorisorangaistuksesta, on vastikään valmistunut laaja selvitys (Tapio Lappi-Seppälän OM:lle laatima, Selvityksiä nuorten seuraamusjärjestelmästä ja sen soveltamisesta ikäryhmässä 15–17, 2024). Kehittämistarpeita on niin sen suhteen kuin laajemminkin yhdyskuntaseuraamusten käytössä, sillä ne ovat aitoja ehdottoman vankeuden vaihtoehtoja ja kokemukset niistä ovat pääosin myönteisiä.

Toimenpide 31. Sakon muunnon kehittäminen. Sinänsä kannatettava ehdotus. Sakon muuntorangaistusjärjestelmää tulisi kehittää myös sisällöllisesti siten, että muuntamisen sijasta voitaisiin määrätä yhdyskuntaseuraamus, kuten yhdyskuntapalvelu tai valvontarangaistus tai mahdollisesti jokin muukin kehiteltävä seuraamus (kuten rangaistusvaroitus), tai nuorisorangaistus, eikä ainoastaan vankeusrangaistusta. Lisäksi hoitoon määräämisen kysymykset tulee ottaa huomioon, kun kyse on päihderiippuvaisesta henkilöstä. Kirjallisen menettelyn käyttö olisi sinänsä mahdollista, kunhan henkilön tilanne ja asennoituminen saadaan selvitettyksi ennen päätösten tekemistä. Olisi merkittävä taka-askel, jos tämäntyyppiset harkinnat jäisivät pois ja tehokkuussyistä vankeuden määräämisestä tulisi rutiinia. Näin palattaisiin vuosikymmenten takaiseen käytäntöön, tai lähelle sitä, kun hovioikeuden auskultantitkin määrailivät sakonmuuntoja rutiininomaisesti pitkien juttulistojen pohjalta.

SÄHKÖISTEN TYÖMENETELMIEN JA DIGITALISAATIOKEHITYKSEN HUOMIOIMINEN

Toimenpide 32 Sähköinen alusta esitutkinta-aineistolle, joka mahdollistaisi kaikkien asianosaisten reaaliaikaisen käytön, on kannatettava ehdotus, mikäli otetaan huomioon riittävä tietoturva.

Toimenpide 33 Suurien asianomistajamäärien tietoverkkorikokset ja selvitetään kuulemisten korvaamista julkisasiamiesjärjestelmällä tai kuulutuksilla. Kollektiivisen oikeudenkäytön hyödyntäminen tietoverkkorikoksissa kannatettavaa.

2. Kommentit alatyöryhmän 2. Siviiliasioiden käsittely, sovittelu ja vaihtoehtoiset riidanratkaisukeinot ehdotuksista

Toimenpide 34 Kirjaamisasioiden ja tiettyjen hakemusasioiden (vihkimiset, avioero) siirto Digi- ja väestötietovirastolle ja asiakirjan kuolettamiset Maanmittauslaitokselle Kannatettava ehdotus, mutta huomioitava yhteisvaikutukset kaikkien muiden muutosten suhteen (ks. yleiskommentit kohta 7). Tosin on huomattava, että suuri osa isoista asiaryhmistä on siirretty pois jo aiemmin.

Toimenpide 35 Tiettyjen muiden asiaryhmien siirron selvittäminen, esim velkomusasiat. Varauksella kannatettava ehdotus, mutta huomioitava, että summaaristen siirtämisessä täytäntöönpanoviranomaisille on kuitenkin edelleen kyse on tuomiovallan käyttämisestä. Summaarisiin velkomusasioihin liittyy periaatteellisia oikeudellisia kysymyksiä ja siirto on omiaan heikentämään vastaajan oikeusturvaa. Voidaan perustellusti kysyä, missä määrin ulosottomies olisi tosiasiallisesti puolueeton arvioimaan asian riidattomuutta. Ehdotuksesta ei käy ilmi, miten käräjäoikeuden asema tuomiovallan käyttäjänä säilyisi näissä tilanteissa. Samoin on epäselvää, miten riitaiseksi muuttuneiden asioiden käsittely järjestettäisiin eli palautettaisiinko nämä käräjäoikeuteen ja miten. Huomioitava myös muutosten yhteisvaikutukset, esim. velkomusasioiden muutoksenhakumahdollisuudet ja sen kustannukset. Vaikka velka itsessään olisi riidaton, erityisesti kuluttajaluottojen korko- ja kulurakenteiden lainmukaisuuteen on liittynyt merkittäviä oikeudellisia tulkintakysymyksiä viime vuosikymmenellä. Velkomusasioiden mahdollinen siirto ei saisi heikentää kuluttajien hyväksi pakottavan EU- ja kansallisen kuluttajansuojasääntelyn toteutumista.

Toimenpide 36 KKO:n roolin vahvistaminen hyppyvalituksilla on kannatettava ehdotus, tuomioistuimen luvalla ilman vastapuolen suostumusta.

Toimenpide 37 Jatkokäsittelylupajärjestelmän arvioiminen on sinällään kannatettava ehdotus ja sen laajentamiseen on suhtauduttava varauksella. Huomioitava yhteisvaikutukset hovioikeuksien rooliin. Jatkokäsittelylupajärjestelmän käyttöalaa on viime vuosina laajennettu merkittävästi ja lupajärjestelmästä on kertynyt merkittävästi ennakkoratkaisuja. Pahimmillaan jatkokäsittelylupa muodostaa merkittävän oikeussuojaongelman. Muutoksenhakuoikeutta ei tule rajoittaa nykyisestään.

Toimenpide 38 Velkajärjestelymenettelyn keventäminen on kannatettava ehdotus huomioiden, että käräjäoikeudet lähes poikkeuksetta hyväksyvät velkajärjestelyasiat sellaisenaan. Velallisten olosuhdemuutosten parempi huomiointi menettelyssä on myös kannatettavaa. Maksuohjelmien muuttamista on kevennettävä ja pienten muutosten hyväksyminen voitaisiin uskoa ulosotolle, joka käyttää jo samankaltaista harkintaa maksusuunnitelmissaan. Velkajärjestelyn kehittämisen yhteydessä olisi tärkeää myös selvittää menettelyn saatavuuden parantamista; järjestelyn käyttöala on nykyisellään hyvin suppea suhteessa velkaongelmaisten henkilöiden määrään. Myös muiden keinojen selvittäminen velkojen järjestelemiseksi, kuten viivästyskorkojen anteeksianto (tp 144), sekä esimerkiksi yksityishenkilön konkurssi tai joustavammat velkasovinnot, on kannatettavaa osana erityisesti pitkittyneen ja/tai syvän ylivelkaantumisen katkaisua

Toimenpide 39 Joustavammat prosessisäännöt (aikatauluttaminen, prosessinjohto, jne) on kannatettava ehdotus. Tuomarin prosessinjohto ja aikatauluttaminen ovat todennäköisesti turvallisimpia tapoja rajoittaa oikeudenkäyntien kestoa ja kustannuksia. Lakisääteinen järjestäytymiskokous joko viran puolesta tai asianosaisen pyynnöstä voi helpottaa prosessinjohtoa ja auttaa kustannusten hallinnassa, mikä monissa oikeusjärjestelmissä tuomioistuimen tehtävä.

Toimenpide 40 riitaprosessin menettelytapojen eriyttäminen. Pienriitamenettelyn kehittäminen on ehdottomasti kannatettavaa. Huolehdyttävä siitä, että asianosaisella on tosiasiallinen mahdollisuus ajaa itse asiaansa.

Toimenpide 41 Riita-asian käsittelystä vartenotettava vaihtoehto kuluttajariitalautakunnalle. Tämä on yllättävä ehdotus huomioiden, että monissa toimenpiteissä pyritään käräjäoikeuksien roolin pelkistämiseen. Pienriitamenettelyn kehittäminen avaa mahdollisuuden, että kuluttajariitoja kanavoituu myös käräjäoikeuteen. Kuitenkin kuluttajariitalautakunnalla on vakiintunut ja tärkeä asemansa.

Toimenpide 42 Ryhmäkanteen käyttöä on syytä laajentaa huomioiden uudentyyppiset kollektiiviset riita-asiat ja EU-direktiivi 2020/1828. Samoin toimivuutta parannettava mm poistamalla lainsäädännössä olevia muodollisia esteitä käytölle, sekä esteitä olennaisten organisaation toimintakulttuurissa.

Toimenpide 43 Riita-asian käsittelystä vartenotettava vaihtoehto välimiesmenettelylle on sinällään harkinnan arvoinen ehdotus, mutta voi olla epärealistinen tavoite. Joka tapauksessa selvitettävä niitä syitä ja tilanteita, joissa välimiesmenettely on suositumpi, sillä tuomareiden asiantuntemus vs. käsittelyn luottamuksellisuus ovat varsin erilaisia vetotekijöitä ja tuomioistuinten ei tule poiketa käsittelyn julkisuudesta. Tämäntyyppisten juttujen käsittely käräjäoikeudessa mahdollistaa prejedikaattikäytännön kehittymistä riita-asioissa.

Toimenpide 44 Oikeuspaikkasäännösten muuttaminen ja joustavoittaminen on varauksin kannatettava ehdotus. Oikeuspaikkasäännöksiä on uudistettu viime aikoina. Ehdotus koskettelee siviiliprosessin ydinkysymyksiä.

Toimenpide 45 Juttujen priorisoinnin arviointi kokonaisuutena on kannatettava ehdotus. Keskinäinen prioriteettijärjestys on keskeinen kysymys eikä linjausten tulisi olla käräjäoikeuskohtaisia.

Toimenpide 46 Selvitetään tarvetta muuttaa sovitteluun liittyviä prosessisäännöksiä ja toimintakulttuuria Sovittelukulttuurin edistäminen on yleisesti kannatettava ehdotus. Etenkin tiedon

jakaminen sovittelumahdollisuudesta ja sovittelukynnyksen madaltaminen voivat hyvinkin laajentaa sovittelun käyttöä.

Toimenpide 47 Sovittelun laajentaminen ja pakollinen sovittelumenettely voi olla selvittämisen arvoinen asia, mikäli sovittelun reunaehdoista ja sopivuudesta huolehditaan. On kuitenkin huomattava, että sovittelun vaikuttavuus perustuu pitkälti sen vapaaehtoisuuteen.

Toimenpide 49 Perheiden hyvinvointi ja tuomioistuinten poikkihallinnollinen yhteistyö Erittäin kannatettava. Vaatii onnistuakseen yhteistyötä tukevan lainsäädännön lisäksi väistämättä resursseja ja koulutusta, jotka on varmistettava.

Toimenpide 50 Huoltoriitojen sovittelun laajentaminen. Kannatettava ehdotus. Olisi kuitenkin erittäin tärkeää tunnistaa mahdollisimman varhain ns. vaativat, ja usein erilaista väkivaltaa sisältävät eroriidat, joissa sovittelu ei ole oikea tie.

Toimenpide 51 Tuomioistuimen roolin pelkistäminen huoltoriidoissa. Liittyy ehdotukseen 50 ja on kannatettava em. kohdassa mainituin varauksin. Sovittelu ei sovi kaikkiin tilanteisiin, ja voi tällöin pahentaa tai pitkittää tilannetta.

Toimenpide 52 Asiantuntijajäsenet perheasioiden käsittelyssä. Asiaa olisi huolellisesti selvitettävä ennen päätöksen tekemistä. Muutoin vaarana on, että se lisää kustannuksia ja vaikeuttaa istuntojen järjestämistä ilman hyötyä itse ratkaistavalle asialle. Sosiaalityön asiantuntemus on käräjäoikeuden käytettävissä jo nyt olosuhdeselvityksinä.

Toimenpide 53 Tehokkaammat työtavat perheasioihin. Toimenpiteen tavoitteet ovat kannatettavia, mutta samalla on varmistettava, että tehokkaampi prosessi ei missään kohtaa tapahdu asianosaisten oikeusturvan kustannuksella.

Toimenpide 54 Edunvalvoja tai avustaja lapselle. Erittäin kannatettava ehdotus, jota tukee myös myös EIT:n oikeuskäytäntö (esim. C. v. Kroatia 8.1.2021). Vaikka lapsi ei ole asianosainen, hän on riidan kohteena ja haastavassa tilanteessa, jos kumpikaan vanhemmista ei välttämättä pysty ottamaan lasta ja tämän näkemyksiä huomioon ja/tai pyrkimään ratkaisuun, joka on on lapsen edun mukainen.

Toimenpide 55 Tarkastellaan täytäntöönpanoriitoja monivaiheisuuden ja tehottomuuden poistamiseksi. Lähtökohtaisesti kannatettava ehdotus, kunhan tarkastelu perustuu tutkittuun tietoon täytäntöönpanoprosessista.

Toimenpide 56 Arvioidaan oikeusavun kattavuutta huoltoriidoissa, jotta oikeusapu kattaisi myös sovittelut ja perehtymiset. Kannatettava ehdotus. On sekä asianosaisten että yhteiskunnan etu, että riita päättyy mahdollisimman varhain. Esimerkiksi hallintoasioissa ongelma on, ettei oikeusapua saa tuomioistuimen ulkopuoliseen vaiheeseen, jossa se olisi useimmiten tehokkainta. Sama ongelma koskee huoltoriitoja.

Toimenpide 57 Elatustukilain muutostarpeiden selvittäminen. Tarve on ilmeinen ja ehdotus on kannatettava.

Monet ehdotuksista koskevat asioiden selvittämistä ja niitä voidaan pitää siksi kannatettavina. On tärkeää, että kaikki selvitykset perustuvat tutkittuun tietoon ja että mahdolliset päätökset tehdään tutkitun tiedon perusteella. Tällöin on otettava huomioon, että huoltoriidoista ja niiden käsittelystä on vain vähän tutkittua tietoa, ja olemassa oleva tutkimustieto on jo vanhaa. Lapsenhuoltolakiin tehtiin vuonna 2019 isoja muutoksia (190/2019) eikä muutosten jälkeistä tutkimusta vielä ole.

Toimenpide 58 OK 21 luvun arviointi oikeudenkäyntikulujen ja kuluriskin pienentämiseksi on kannatettava ehdotus. Ennen lisäuudistuksia tulisi kuitenkin arvioida OK 21 lukuun toteutetun HE 201/2022 vaikutusta ja merkitystä kuluriskiin. Jos tuomioistuimen harkintavallan laajentamista päädytään selvittämään, on tärkeää kiinnittää huomiota yhdenvertaisuuteen ja kuluriskin ennakoitavuuteen. Arvio kuluriskistä ja sen ennakoitavuudesta vaikuttanee valintoihin siitä, miten erilaisia riitoja pyritään ratkaisemaan. Kulujen hillitseminen vaikuttamalla korvattaviin/syntyneisiin kuluihin yksityishenkilöihin verrattavien tahojen kohdalla on kannatettavaa. Kaikkiaan toimenpiteitä tulisi arvioida yhdessä yleisempiä prosessisäännöksiä (tp 39), riitaprosessin menettelytapoja (tp 40) sekä oikeusavun kattavuutta (tp 99) ja omavastuusuutta (tp 103) koskevien ehdotusten kanssa.

Toimenpide 60 Kansallinen laatumittaristo (sis. asiakastyytyväisyys) ja tuomioistuinten johtaminen sen perusteella on kannatettavaa ja osa laajempaa tuomioistuinten kehitystä. Laatumittaristoa kehitettäessä ja tietoa kerätessä tulee huomioida tuomioistuinten laaja tietotarve, sisältäen mm. asiakaskokemukset.

Toimenpide 61 Laadun parantaminen tarjoamalla tekoälyavusteisesti palvelua muilla kuin kansalliskielillä

Tekoälyn hyödyntämisessä käännöstyössä voi olla hyvinkin potentiaalia. Kuitenkin jos hyödynnetään automatiikkaa ja tai teko-/tukiälyä, pitää huomioida, että käännöksiin voi tulla virheitä. Oikeudessa sanojen valinta saattaa paljonkin muuttaa asian merkitystä. Miten tämä huomioidaan järjestelmäkehityksessä sekä käännösten oikeellisuuden tarkastamisessa.

Toimenpide 62 Asiamiespakko laajoissa riidoissa sekä KKO:ssa ja markkinaoikeudessa on kannatettava ehdotus.

Toimenpide 63 Kehitetään tietojärjestelmiä ja prosesseja riittävin pienin ja hallittavin askelin

Ehdotuksessa digitalisaation käyttö ja prosessien kehittäminen yhdistetään samaksi asiaksi. On kuitenkin epävarmaa, että digitalisaatio/teknologia todella aina tuottaa toivottuja tuloksia - eikä aiheuta suunnittelemattomia seurannaisvaikutuksia. Yleisesti ehdotus tietojärjestelmien kehittäminen pienin askelin on kannatettavaa liian suurten järjestelmä uudistusten välttämiseksi. Pienin askelein toteutetut hankkeet voivat, myös mahdollistaa tietojärjestelmien kehittämisen tiettyyn käyttötarkoitukseen, tosin tällöin varottava järjestelmä- ja ohjelmistokokonaisuuden pirstaloitumista.

Toimenpide 64 Lainsäädännön muutostarpeet etäkoonpanojen, määrämuotoisen digitalisoidun prosessin sekä tukiälyn ja automaattisen päätöksenteon mahdollistamiseksi. Ennen kuin tekoälysovelluksia ryhdytään hyödyntämään laajemmin, esim. tiedon louhinnassa tai/ ja oikeudellisten palveluiden tuottamisessa ja etenkin suositusten tai ratkaisuarvion antamisessa, tulee vastuukysymyksiin saada selkeämpi ratkaisu. Vastuukysymykset virkasuhteessa ovat kehittyneet heikosti vastaamaan tekoälysovelluksia.

Toimenpide 65 Selvitetään mahdollisuus periä oikeudenkäyntimaksut etukäteen verkkosovelluksella kannatettava

3. Kommentit alatyöryhmän 3. Hallinto-oikeudelliset asiat ja erityistuomioistuinasiat ehdotuksista

Toimenpide 83 Kartoitetaan digitalisaatiota haittaava sääntely (kuulemiset, tiedoksianto, määräajat) on sinällään kannatettava ehdotus. Digitalisaation hyödyntäminen ei saa kuitenkaan heikentää kansalaisten oikeusturvaa.

Toimenpide 84 Tuomioistuimet mukana tekoälyn/tukiälyn kehittämisessä. Teko/tukiälystä voi olla hyötyjä, mutta lähtökohtana tulisi olla mitä prosesseja tulisi uudistaa/parantaa, ja sitten vasta mikä työkalu voisi toimia (ml. tekoäly). Tekoälyjärjestelmien mahdollisuudet ovat varsin rajallisia, mikä jää usein huomiotta nykyisessä tekoälykeskustelussa.

Toimenpide 85 Asianhallintajärjestelmien kehittämisen riittävä resursointi kannatettava ehdotus, sillä käyttöönoton jälkeenkin järjestelmät edellyttävät jatkokehitystä ja ylläpitoa sekä monitorointia. Tietojärjestelmien monitorointi (tekee mitä pitää) ja jatkokehitys erittäin keskeistä koko järjestelmän elinkaaren ajan. Automaation lisääminen nykyisten järjestelmien rajoissa edellyttäneekin oman keskustelunsa.

Toimenpide 86 Kartoitetaan asiakkaiden ja sidosryhmien tarpeet asiointipalvelulle. Asiakkaiden tarpeiden selvittäminen on kannatettava ehdotus, joka voi parhaimmillaan tukea käyttäjälähtöistä digitaalisten työvälineiden suunnittelua ja käyttöönottoa. On kuitenkin epäselvää, mitä toimenpide-ehdotuksessa tarkoitetaan kokonaisvaltaisuudella. Mikäli asiointipalveluun on tarkoitus keskittää kaikki asiointi ja myös valitusten vireilletulo, on riskinä, että järjestelmäkokonaisuuden luomisesta tulee huomattavan laaja ja resurssi-intensiivinen. Mikäli asiointipalvelua harkitaan suomi.fi-palvelun päälle, tulee huomioida sen arkkitehtuuriin ja pilvipalveluihin liittyvä problematiikka salassa pidettävistä asiakirjoista.

4. Kommentit alatyöryhmän 4. Oikeudellinen neuvonta ja avustaminen ehdotuksista

Toimenpide 97 Palvelujärjestelmän joustavuus ja monimuotoisuus

Pidämme hyvänä, että tavoitellaan palvelujärjestelmän joustavuutta ja monimuotoisuutta (nro 97). mutta koska vaarana on, että joustavuutta ja sähköiset järjestelmät ja työkalut kehitetään erityisesti instituution intressit huomioiden, oikeusaputoimistojen pitää käytännössä turvata kaikille mahdollisuuden kasvokkain järjestettyyn tapaamiseen ja tiedottaa monikanavaisuuden mahdollisuuksista kaikille asiakkaille. Ns. haavoittuvassa asemassa olevien asiakkaiden kanssa (mm turvapaikanhakijat) pitää olla sensitiivinen palvelujen kehittämistyössä ja kun tehdään päätöksiä alkuneuvottelujen ja turvapaikkahaastattelujen järjestämisestä etänä vs. kasvokkain. Pitää panostaa siihen, että palvelun laatu on yhtä laadukas palvelumuodosta riippumatta.

Toimenpide-ehdotuksissa nostetaan esiin jatkuvan ja säännönmukaisen arvioinnin tekemisen (koskien teknologiaan liittyvien riskien arviointia, mutta myös asiakaskyselyiden tekemistä). Myös muita kriteerejä säännönmukaisuuden lisäksi pitäisi olla liittyen arvioinnin laatuun (ks. tämän osalta myös toimenpide-ehdotuksesta 163 alla kohdassa 6 lausuttu).

5. Kommentit alatyöryhmän 5. Täytäntöönpano ja Ulosottolaitoksen toiminta ehdotuksista

Toimenpide 117 Analytiikkaa hyödynnetään Analytiikan varovainen kehittäminen yhdessä tarvittavan lainsäädännön kanssa voi olla harkinnan arvoinen keino. Samalla on kuitenkin kehitettävä institutionaalisia riskienhallinta- ja suojakeinoja ja tiedostaa analytiikan rajat monimutkaisen todellisuuden ja toimintamallien mallintamisessa.

6. Kommentit alatyöryhmän 6. Hallinto-, henkilöstö- ja koulutusasiat ehdotuksista

Toimenpide 160 Tarveperusteinen teknologia-avusteinen palvelumalli on kannatettava ehdotus. Toimenpide-ehdotuksessa on hyvin tunnistettu haaste siitä, että järjestelmähankkeet ovat erillisiä varsinaisesta oikeudenkäytön kehittämisestä eivätkä nykyisellään tue tarpeeksi prosessiketjua. Digitalisaation osalta tulee ensin arvioida oikeudenkäytön ja oikeuksiin pääsyn tarpeita ja vasta sen jälkeen miettiä mahdollisia tietoteknisiä sovelluksia. Lisäksi tulisi hyväksyä, että teknologian hyödyntämisessä tullaan aina olemaan ”jäljessä” koska oikeuslaitos ei ole teknologiannovaattori.

Yleisesti todettakoon, että tekoälyasetus asettaa reunaehdot tekoälyn hyödyntämiselle oikeudenhoidon alalla. Tuomioistuinvirasto on parhaillaan laatimassa omaa tekoälystrategiaansa. Automaatiota tms. edistettäessä tulee kuitenkin huomioida, että tutkimus ei aina tue näkemystä siitä, että digitalisaatio lisää ihmisten aikaa muiden tehtävien suorittamiseen. Digitaalisten järjestelmien käyttöönotto aiheuttaa usein myös uudenlaisia työtehtäviä ja -vaiheita, jotka saattavat myös lisätä avustavan henkilöstön tarvetta.

Tuomioistuinten asiakaspalvelun kannalta on hyvä asia, jos sähköisen asioinnin ja sähköisen asiainseurannan mahdollisuuksia parannetaan. Tulee kuitenkin varmistua kansalaisten digiosaamisesta, jos digiasiointia priorisoidaan. Digitaalista asiointia ei tulisi korostaa yli muiden asiointikeinojen. Myös digitaalisen viestinnän ensisijaisuuteen tulee suhtautua varauksella.

Toimenpide 161 Kielellisten oikeuksien toteuttamiseen ja erityisryhmien tarpeisiin vastataan teknologiaa hyödyntäen

Käyttöliittymien suunnittelu ja toteuttaminen niin, että ne palvelevat erilaisten käyttäjäryhmien ja kielivähemmistöjen tarpeita on kannatettavaa. Ehdotus kuitenkin edellyttää toteutuakseen enemmän käyttäjälähtöistä tutkimusta. Kielellisiä oikeuksia voidaan hyvinkin tukea tekoälyn/tukiälyn avulla. Ks. kuitenkin toimenpide 61.

Toimenpide 162 Kehitetään viestintää on kannatettava ehdotus.

Toimenpide 163 Johdetaan tiedolla: mitataan, seurataan ja arvioidaan toimintaa jatkuvasti. Tiedolla johtamiseen ja tilastointiin panostaminen on hyvä, mutta sitä tarvitaan myös asiakaskokemusten tutkimiseen.

Arvioinnin laatuun liittyy toinen huomio koskien toimenpide-ehdotusta tietoon perustuvasta johtamisesta (nro 163). Kyseisessä toimenpiteessä viitataan tilastolliseen yhdenmukaisuuteen ja näiden tietojen automatisaatioon, mutta myös palveluiden laatutavoitteiden ja laatumittareiden kehittämiseen. Tämä on hyvä, mutta jos halutaan tuottaa asiakaskeskeisiä palveluja, esim. asiakaskyselyiden ohella tulisi myös panostaa muunlaisen tiedon hankkimiseen asiakkaiden kokemuksista ja tarpeista. Tämä tarkoittaa mm. resursseja myös kvalitatiivisen tiedon hankkimiseen, jotta työn arviointi ja sen seurauksena kehittäminen ja johtaminen olisi laadukasta. Jos asiakaskyselyt eivät tuota riittävästi tietoa, pitää etsiä uusi keinoja kerätä palautetta asiakkailta. Asiakastarpeiden ymmärtämisen pitäisi vuorostaan vaikuttaa siihen, miten valitaan tekniset kehittämiskohdat ja digitalisoidaan oikeusapua (nro 97).

Toimenpide 164 Esihenkilötyö ja johtaminen nähdään työtehtävänä

Tuomioistuinlaitoksessa voidaan tuomareiden riippumattomuuden ja itsenäisyyden vaarantumatta kehittää ja vahvistaa ammattimaista henkilöjohtamista siten, että siten edistetään työhyvinvointia ja yhteisöllisyyttä tuomioistuimissa, joissa työskentelee eri uravaiheessa olevaa henkilöstöä. Hyvällä ja

ammattimaisella johtamisella, jossa otetaan huomioon työntekijöiden yksilölliset tarpeet ja tilanteet, voidaan vahvistaa tuomioistuinlaitoksen kuvaa työnantajana ja siten myös houkuttelevuutta nuorten juristien silmissä. Tällainen toimintatapa on erityisen tärkeä sen vuoksi, että erilainen indikaattoreilla johtaminen voi viedä toimintaa ja sen johtamista mekaanisempaan suuntaan, mikä voi heikentää tuomioistuinuran houkuttelevuutta.

7. Muita huomioita Oikeuslaitostyöryhmän alustavista toimenpide-ehdotuksista

YLEISESTI MIETINNÖSTÄ

Kokonaiskuvan pirstaloituneisuus ja ristiriitaisuus

Oikeuslaitostyöryhmän alustavat toimenpide-ehdotukset pitävät sisällään huomattavan laaja-alaisia ja seikkaperäisiä ehdotuksia, jotka kohdistuvat oikeudenkäytön ja täytäntöönpanon alueille. Toimenpide-ehdotukset ovat myös paikoin yhteismitattomia: osa ehdotuksista kohdistuu vähämerkityksisiin yksityiskohtiin, kun taas osassa on kyse perustavanlaatuisista muutoksista vallitsevaan oikeustilaan. Tämä hankaloittaa myös kokonaiskuvan muodostamista siitä, mikä on toimenpide-ehdotuksista ilmenevä oikeuslaitoksen tavoitetilä ja miten esitettyjen toimenpiteiden nähdään johtavan tavoitteiden toteutumiseen.

Sinällään pidämme hyvänä, että työryhmä ehdottaa myös radikaaleja uudistuksia tuomioistuinten toimintaan. Tältä osin toimenpide-ehdotukset osoittavat kiitettävää uudistushenkisyyttä. Uudistustarpeet on pitkälti tunnistettu hyvin ja monet toimenpide-ehdotuksista ovat kannatettavia. On kuitenkin välttämätöntä noudattaa erityistä varovaisuutta sellaisten muutosten kohdalla, joilla voi olla merkittäviä vaikutuksia oikeusturvaa koskevan perusoikeuden toteutumiseen.

Mietinnöstä ei käy riittävän selkeästi ilmi, mikä on työryhmän kokonaisvaltainen näkemys oikeudenkäytön tavoitetilasta ja oikeusturvan parantamisen keinoista. Toimenpide-ehdotuksissa painottuvat pitkälti tehokkuusnäkökohdat oikeusturvan kustannuksella. Toimenpide-ehdotuksista ilmenevät tavoitteet ovat myös paikoin keskenään ristiriidassa. Kokonaisuuteen voi liittyä suuria riskejä kerrannaisvaikutusten kautta. Esimerkiksi ehdotukset muutoksenhaun keventämisestä ja painopisteen siirtämisestä käräjäoikeuteen ovat olleet keskustelussa kauan ja ovat sinällään kannatettavia. Mutta nämä muutokset yhdistettynä muihin ehdotuksiin perusteluvollisuuden madaltamisesta, vastuiden vähentämisestä ja digitalisaation merkittävästä lisäämisestä voivat yhdessä johtaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeiden ja oikeusturvan heikkenemiseen. Jotta muutosten mahdolliset hyödyt ja haitat voitaisiin ymmärtää kokonaisvaltaisesti, tulisi ehdotusten yhteisvaikutuksia tarkastella kattavammin, erityisesti oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta. Toimenpide-ehdotuksissa nojaututaan paikoin pääasiallisesti digitalisaation mahdollisuuksiin tehostaa ja parantaa oikeudenkäyttöä, vaikka tästä ei ole tutkimusnäyttöä.

Mietinnössä ei kiinnitetä tarpeeksi huomiota oikeudenkäytön laadun takaamiseen sekä kansalaisten luottamukseen oikeudenkäyttöä kohtaan. Jo oikeudenkäytön perus- ja ihmisoikeuslottuvuudesta seuraa, ettei oikeudenkäytön kehittämistä tule keskittää tehokkuuden parantamiseen, mutta tässä luotetaan myös huomattavan paljon digitalisaatioon, josta edellä todetusti ei ole näyttöä.

Kansalaisten luottamuksen säilyttämiseksi on välttämätöntä, että oikeudenkäytön kehittämisessä keskitytään myös läpinäkyvyyteen ja oikeudenmukaisuuteen eikä tehokkuutta painottaviin toimenpiteisiin ja teknologisiin ratkaisuihin, joilla nopeutetaan oikeudenkäyntimenettelyä asianosaisten oikeusturvan kustannuksella. Toki oikeudenkäyntien keston lyheneminen on sinällään tärkeä tavoite, joka osaltaan parantaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edistäminen ei kuitenkaan tyhjenny sen keston problematiikkaan.

Toimenpiteiden ennakoimattomuus ja digitalisaation rajallisuus

Toimenpide-ehdotuksissa esitetään perustavanlaatuisia muutoksia varsinkin rikosprosessiin liittyen, mutta myös muihin oikeudenkäytön alueisiin. Näillä muutoksilla on kauaskantoisia vaikutuksia niin oikeudenkäyttöön kuin myös sen ulkopuolelle, kuten esimerkiksi juristikoulutukseen mutta myös kriminologiseen, oikeussosiologiseen ja oikeustieteelliseen tutkimukseen, kuten myöhemmin esitämme.

On huomattava, että ehdotettujen toimenpiteiden välittömät ja välilliset vaikutukset ovat vaikeasti ennakoitavissa. Monet toimenpiteistä edellyttävät sekä uuden tutkimustiedon kartuttamista että olemassa olevan tutkimustiedon soveltamista uudenvälisiin kysymyksenasetteluihin. Ennakoimattomuutta pahentaa osaltaan se, että meillä on sekä kansallisesti että kansainvälisesti huomattavan vähän empiiristä tai muutakaan tutkimustietoa digitalisaation vaikutuksista oikeudenkäyttöön.

Oikeuslaitostyöryhmän suosituksista monet kuitenkin nojaavat oletuksiin digitaalisten teknologioiden mahdollisuuksista tehostaa ja parantaa niin tuomitsemistoimintaa, prosessiketjuja kuin myös asiakaspalvelua. Ehdotukset heijastavat paikoin kapea-alaista ymmärrystä digitaalisten teknologioiden mahdollisuuksista ja rajoitteista, mikä voi johtaa epärealistisiin tavoitteidenasetteluihin sekä pahimmillaan pitkittyneisiin ja resurssi-intensiivisiin järjestelmähankkeisiin, jotka tuovat vain rajatusti lisäarvoa itse tuomioistuintyöskentelyyn ja pahimmillaan hankaloittavat sekä lainkäyttöhenkilökunnan toimintaa että kansalaisten oikeuksiinpääsyä.

Oikeudenkäytön digitalisaatiota tulee edistää oikeudenkäytölle itselleen asetetuista tavoitteista lähtien. Myös kriittinen keskustelu digitalisaation rajoista ja siitä, mitä oikeudenkäytön osa-alueita ei digitalisoida, on välttämätöntä. Samalla on huomattava, että suomalaisten tuomioistuinten digitalisaatio on kansainvälisesti arvioituna korkea. Nykyiset järjestelmät edellyttävät kuitenkin myös jatkuvaa ylläpitoa ja kehittämistä ja näiden riittävää resursointia. Järjestelmien tosiasialliset vaikutukset myös näkyvät vasta viiveellä käyttöönoton jälkeen. Etenkin näistä syistä tarvitaan näyttöihin perustuvaa lähestymistapaa, jotta voidaan varmistaa, että uudistuksista koituu konkreettista hyötyä oikeudenkäytölle.

Kansalaisten luottamus

Krimo kiinnittää huomiota siihen, että kansalaisten luottamus oikeuslaitokseen perustuu osin siihen, että ratkaisut on perusteltu vakuuttavasti. Käräjäoikeuden tuomion perusteluilla on huomattava tosiasiallinen merkitys asianosaisten näkökulmasta etenkin siksi, että valtaosa tapauksista käsitellään ainoastaan käräjäoikeudessa. On myös huomioitava oikeudenkäymiskaaren 24:16, jonka mukaan hovioikeudessa perusteluiksi riittää käräjäoikeuden tuomion oikeelliseksi toteaminen, mikäli hovioikeus ei muuta käräjäoikeuden tuomion lopputulosta. Tästä näkökulmasta käräjäoikeuden perustelut ovat erityisen tärkeitä myös hovioikeuksien kannalta. Hovioikeuksien perusteluvollisuutta pohdittaessa onkin syytä huomioida, että nykykäytännössä hovioikeudet tyypillisesti viittaavat käräjäoikeuden tuomion perusteluihin.

Vaikka Korkein oikeus on ottanut entistä vahvempaa roolia ennakkopäätöstuomioistuimena, alioikeuskäytännön ja myös hovioikeuskäytännön merkitys on edelleen huomattava. Alioikeuskäytäntöä on selvitetty esimerkiksi hovioikeuspiirien laatuhankeissa. Krimokin seuraa ja analysoi esimerkiksi rangaistuskäytännön kehittymistä eri rikostyypeissä, ja käräjäoikeusmateriaali on usein tarkastelun kohteena esimerkiksi pro gradu -tutkielmissa, jotka voivat muodostaa hyvän tietolähteen yksittäisessä kysymyksessä. Käräjäoikeusratkaisujen perustelujen keventäminen ei saisikaan heikentää sitä, että oikeuskäytäntö on tutkittavissa ja analysoitavissa, sillä yksinomaan Korkeimman oikeuden antamat ennakkopäätökset eivät jatkossakaan tule riittävästi huolehtimaan ennakoitavasta ja oikeudenmukaisesta oikeuskäytännöstä alioikeus- tai hovioikeustasolla, vaan tarvitaan myös oikeutta luovaa ja soveltavaa tuomioistuinkäytäntöä näillä tasoilla.

Järvikangas Inka
Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti